

ĐẶC ĐIỂM ĐỊA DANH Ở BÌNH CHUẨN

Lê Thị Huyền⁽¹⁾

(1) Viện Khoa học Xã hội vùng Nam Bộ

Ngày nhận bài 25/12/2022; Ngày gửi phản biện 15/01/2023; Chấp nhận đăng 30/01/2023

Liên hệ email: lehuyenkxhnb@gmail.com

<https://doi.org/10.37550/tdmu.VJS/2023.02.394>

Tóm tắt

Bình Chuẩn là phường thuộc thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương, được hình thành vào giữa thế kỷ XIX, đến nay được 157 năm. Trong quá trình hình thành và phát triển, Bình Chuẩn xuất hiện nhiều địa danh gắn liền với đời sống lao động của người dân, gắn liền với các sự kiện lịch sử lớn. Bài viết sử dụng phương pháp nghiên cứu liên ngành, phân tích, tổng hợp kết hợp với điều tra, điền dã, phỏng vấn sâu để tìm hiểu đặc điểm địa danh ở Bình Chuẩn từ thế kỷ XIX cho đến nay. Kết quả nghiên cứu cho thấy, địa danh ở Bình Chuẩn có 04 đặc điểm là địa danh chỉ vùng; Địa danh chỉ địa hình; Địa danh chỉ đơn vị hành chính; Và địa danh chỉ công trình xây dựng. Các đặc điểm địa danh ở Bình Chuẩn là bức tranh phản ánh đời sống kinh tế - xã hội qua từng giai đoạn.

Từ khóa: Bình Chuẩn, địa danh, địa phương, lịch sử, văn hoá

Abstract

FEATURES OF PLACES IN BINH CHUAN

Binh Chuan is a ward of Thuan An city, Binh Duong province, formed in the mid-19th century, 157 years now. In the process of formation and development, Binh Chuan appeared many places associated with the working life of the people, associated with major historical events. The article uses the method of interdisciplinary research, analysis, synthesis combined with investigation, fieldwork, in-depth interviews to understand the features of places in Binh Chuan from the 19th century to the present. The results of the study show that the place names in Binh Chuan have 04 features which are the geographical names of the regions; Topographical address; Address of administrative unit; And the address indicates the construction work.

1. Đặt vấn đề

Bình Chuẩn thuộc vùng gò, vì địa hình nơi đây thường có độ cao hơn so với mặt nước sông, rạch từ 25-30m, phân bố thành dải, kéo dài theo chiều Bắc – Nam (Huỳnh Ngọc Đáng, 2020). Ngoài ra, thổ nhưỡng ở Bình Chuẩn nghèo dinh dưỡng, hàm lượng kali, đạm, lân rất thấp, nên khả năng trữ nước trong đất không cao nên không phù hợp với trồng lúa, hoa màu,

cây lương thực, chỉ phù hợp với các loại cây trồng chịu hạn như mít, xoài.... Trong hai cuộc chiến tranh chống Pháp và chống Mỹ, Bình Chuẩn là vùng đệm chiến đấu, là nơi nuôi dưỡng du kích, bộ đội ta, nhưng Bình Chuẩn cũng là vùng kém phát triển về kinh tế-xã hội, tỉ lệ người mù chữ cao, đời sống nhân dân khó khăn, là nơi chịu nhiều sự tàn phá, đánh chiếm của giặc. Nơi đây ít các công trình tôn giáo, và hoạt động khá mờ nhạt. Sau giải phóng năm 1975, người dân Bình Chuẩn di tản trong chiến tranh, bây giờ quay trở lại quê để sinh sống. Đồng thời, đón lượng dân di cư từ miền Bắc, miền Trung vào định cư.

Những thập niên cuối thế kỷ XX, Bình Chuẩn đã có những bước đột phá về kinh tế, để dần “thay da, đổi thịt”, đó là xây dựng cơ sở hạ tầng, khu công nghiệp, bệnh viện, trường học, mở rộng đường sá... chính vì vậy, đã thu hút hàng ngàn lao động đến Bình Chuẩn lao động, sinh sống.

Hiện nay, phường Bình Chuẩn có 05 khu phố (Bình Quới A, Bình Quới B, Bình Phước A, Bình Phước B, Bình Phú, với số dân (năm 2018) là hơn 80.000 người. Diện tích của phường là 11,32km². Trong gần 200 năm hình thành và phát triển, Bình Chuẩn đã hình thành nhiều lớp địa danh, từ địa danh hành chính, địa danh chỉ vùng, địa danh chỉ địa hình và địa danh chỉ công trình xây dựng. Tuy nhiên, các lớp địa danh tại Bình Chuẩn chưa được ghi chép và nghiên cứu. Vì vậy, nghiên cứu của chúng tôi tìm hiểu đặc điểm địa danh của Bình Chuẩn góp phần nhận diện quá trình phát triển của phường Bình Chuẩn qua các giai đoạn lịch sử, đồng thời thấy rõ dấu ấn văn hoá của các địa danh ở Bình Chuẩn, từ đó có những chính sách quản lý nhằm bảo tồn, phát huy những địa danh có giá trị về lịch sử, văn hoá.

2. Cơ sở khoa học và phương pháp nghiên cứu

2.1. Cơ sở khoa học

Địa danh là đối tượng là một trong những đối tượng nghiên cứu lịch sử, địa lý, dân tộc học, văn hóa học, ngôn ngữ học... và là tư liệu cần thiết của ngôn ngữ học lịch sử. Nghiên cứu địa danh học là nghiên cứu, tìm hiểu các phương thức đặt địa danh, cấu tạo của địa danh; trong đó quan trọng nhất là xác định nguồn gốc và ý nghĩa ban đầu của địa danh. Điều đó không chỉ làm sáng tỏ đặc điểm, những quy luật nội bộ của địa danh, góp phần vào nghiên cứu ngôn ngữ ở một vùng miền, một đất nước mà còn có ý nghĩa liên quan đến một số vấn đề về văn hóa và phát triển. Từ việc nghiên cứu địa danh có thể giúp chúng ta phác họa được hình ảnh toàn diện về lịch sử hình thành của một địa phương.

Nhận thấy được tầm quan trọng của việc ghi chép, nghiên cứu địa danh, đầu thế kỷ XIX vua Gia Long đã chỉ dụ cho Trịnh Hoài Đức ghi chép địa danh, phong tục ở Nam Bộ, nhằm có cơ sở giáo hoá, thuần phục, quản lý cư dân ở vùng đất mới bình định. Vào đầu triều vua Minh Mạng (1822), cuốn Gia Định thành thông chí mới được xuất bản. Có thể nói, Gia Định thành thông chí là cuốn địa chí ghi chép chi tiết về phong tục, địa danh ở Nam Bộ. Là cơ sở để nhận diện quá trình hình thành, phát triển văn hoá, lịch sử của vùng đất Nam Bộ.

Với Bình Dương, có lịch sử hình thành và phát triển khá đặc biệt, nhiều lần thay đổi địa danh hành chính từ đầu thế kỷ 19 cho đến cuối thế kỷ 20. Từ năm 1997 cho đến nay, tỉnh Bình Dương cơ bản ổn định, không có sự sáp nhập, chia tách về đơn vị hành chính. Các nghiên cứu về địa danh tỉnh Bình Dương, phải kể đến các công trình của GS. Nguyễn Đình Đầu; GS. Nguyễn Đình Tư; GS. Trần Bạch Đằng; TS. Huỳnh Ngọc Đáng;... Tuy nhiên, các công trình này, chủ yếu nghiên cứu về địa danh hành chính, mà chưa khai thác, nghiên cứu sâu các địa danh trong dân gian ở Bình Chuẩn từ thế kỷ 19 cho đến nay. Vì vậy, việc triển khai nghiên cứu *Đặc điểm địa danh ở Bình Chuẩn* có ý nghĩa và giá trị thực tiễn cao.

2.2. Phương pháp nghiên cứu

Trong bài viết này, mục tiêu nghiên cứu là Khảo sát, thống kê, phân loại các mục từ, tiểu loại địa danh trên địa bàn phường Bình Chuẩn; Nhận xét đặc điểm các địa danh đó. Qua nghiên cứu này, giúp cho các nhà quản lý chính sách, quản lý văn hoá có cái nhìn tổng quan về quá trình hình thành, phát triển về văn hoá-lịch sử của địa phương. Nghiên cứu địa danh đã phản ánh phần nào về đặc điểm phát triển kinh tế-xã hội của Bình Chuẩn qua từng giai đoạn. Để luận giải các mục tiêu trên, chúng tôi sử dụng phương pháp nghiên cứu liên ngành như Sử học, Dân tộc học, Văn hoá học, cùng với phương pháp phân tích, tổng hợp, so sánh nhằm nghiên cứu địa danh ở Bình Chuẩn có tính xuyên suốt, chính xác và khoa học. Các phương pháp nghiên cứu này, được chúng tôi triển khai bằng các thao tác: Khảo sát tư liệu liên quan đến Bình Chuẩn; Lịch sử truyền thống các mạng của Bình Chuẩn; Các báo cáo về kinh tế-xã hội-văn hoá của Bình Chuẩn; Nghiên cứu định vị trên bản đồ; Khảo cứu thực địa; Thực hiện điều tra, điền dã; Phỏng vấn sâu. Việc điều tra, điền dã, phỏng vấn, chúng tôi trao đổi với người dân sống lâu đời trên địa bàn phường Bình Chuẩn; Người lớn tuổi từng tham gia kháng chiến chống Pháp, và chống Mỹ tại địa phương; Lãnh đạo; Cán bộ quản lý văn hoá của phường Bình Chuẩn. Nhằm xác định tính chính xác của địa danh, đồng thời khảo cứu sâu hơn các địa danh có từ lâu đời, nhằm đánh giá sự biến đổi của các địa danh qua các thời kỳ lịch sử. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu chúng tôi tập trung tìm hiểu, khảo cứu các mục từ và tiểu loại địa danh trên địa bàn phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương từ thế kỷ XIX cho đến nay.

3. Đặc điểm địa danh của Bình Chuẩn

3.1. Lịch sử hình thành địa danh Bình Chuẩn

Trong các sử liệu ghi chép về địa danh hành chính của triều Nguyễn vào nửa đầu thế kỷ 19 (1808-1832), thì Trần Biên Hoà chưa thấy xuất hiện thôn Bình Chuẩn. Thời điểm đó, mới hình thành tổng Bình Chánh (tiền thân của thành phố Thuận An ngày nay), huyện Bình An (tương ứng với tỉnh Bình Dương và Bình Phước ngày nay) thuộc trấn Biên Hoà.

Ngày 14/3/1866, soái phủ Sài Gòn tách huyện Bình An và Ngãi An cũ khỏi tỉnh Biên Hoà làm 1 đơn vị để thành lập hạt thanh tra riêng, gọi là hạt thanh tra Bình An. Lúc này, hạt thanh tra Bình An gồm 7 tổng, bao gồm:

Tổng Bình Lâm 13 xã thôn (Chánh Lưu, Hoà Thuận, Long Bình, Long Chiêu, Long Hưng, Lại Khê, Lê Nguyên, Lại Uyên, Mỹ Thạnh, Ngãi An, Phú Hưng, An Phước, Thanh Hoà). Tổng Bình Thổ 9 xã thôn (An Định, An Lợi, An Phú, Cầu Định, Định Phước, Hoà Mỹ, Mỹ Hào, Tương An, Vĩnh Xương). Tổng Bình Thiện 11 xã thôn (An Mỹ, Bình Chuẩn, Tân Hội, Hoá Nhựt, Khánh Vân, Mỹ Lộc, Phước Lộc, Tuy An, Tân An, Tân Khánh, Vĩnh Phú). Tổng Bình Điền 17 xã thôn (An Nghiệp, Bình Diêm, Chánh An, Chánh Bình, Chánh Long, Chánh thiện, Phú Cường, Phú Hữu, Vĩnh Phước, Phú Lợi, Phú Thọ, Phú Thuận, Phú Văn, Kiệt Tân, Tân Bình, Tân Phước). Tổng Bình Chánh 14 xã thôn (An Thạnh, Bình Đức, Bình Đáng, Bình Giao, Bình Nhâm, Bình Sơn, Bình Thuận, Hoà Thạnh, Hưng Định, Phú Hội, Phú Long, Tân Thới, Vĩnh Bình, Phú Trung). Quảng Lợi 10 xã thôn. Cừu An 2 thôn (Nguyễn Đình Tư, 2017). Như vậy, năm 1866 thôn Bình Chuẩn thuộc tổng Bình Thiện, huyện Bình An, và Thôn (làng) Bình Chuẩn thuộc tổng Bình Thiện cho đến thời kỳ Việt Nam cộng hòa.

Vào năm 1943, quận Lái Thiêu được tái lập trên cơ sở 2 tổng Bình Chánh và Bình Thiện, lúc này Bình Chuẩn thuộc tổng Bình Thiện, quận Lái Thiêu.

Sau Cách mạng Tháng tám, làng Bình Chuẩn do cách mạng làm chủ, (lúc này Pháp không kiểm soát được 3 làng Bình Chuẩn, An Phú, Bình Hoà), rồi trở thành các làng kháng chiến, rồi thành căn cứ kháng chiến trong vùng (Huỳnh Ngọc Đáng, 2020).

Thời kỳ Việt Nam cộng hoà, xã Bình Chuẩn thuộc tổng Bình Thiện, huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một.

Năm 1977, xã Bình Bình Chuẩn thuộc huyện Thuận An, tỉnh Sông Bé (theo quyết định của Hội đồng Chính phủ số 55/1977 QĐ-CP về việc điều chỉnh ranh giới hành chính các đơn vị xã, huyện trên địa bàn tỉnh Sông Bé, nhập 2 huyện Lái Thiêu và Dĩ An thành huyện Thuận An).

Năm 2011, phường Bình Chuẩn thuộc thị xã Thuận An, tỉnh Bình Dương (theo Nghị quyết ngày 13 tháng 1 năm 2011, số 04/NQ-CP của Chính phủ, thị xã Thuận An được thành lập với diện tích tự nhiên 84,26km², dân số 382.034 người. Đồng thời chuyển 2 thị trấn Lái Thiêu, An Thạnh và 5 xã Vĩnh Phú, Bình Hòa, Thuận Giao, An Phú, Bình Chuẩn thành 7 phường có tên tương ứng. Thị xã Thuận An gồm 7 phường và 3 xã (Huỳnh Ngọc Đáng 2020).

Từ năm 2020 đến nay, phường Bình Chuẩn thuộc thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương (Theo Quyết định số 857/NQ-UBTVQH14. Thành lập thành phố Thuận An thuộc tỉnh Bình Dương trên cơ sở toàn bộ diện tích và dân số của thị xã Thuận An).

Như vậy, địa danh Bình Chuẩn hình thành vào năm 1866, với tên gọi của đơn vị hành chính cấp thôn, xã. Với 157 năm phát triển, đến nay Bình Chuẩn có một diện mạo mới, phát triển mạnh mẽ về kinh tế – xã hội, là một trong những trung tâm của thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

3.2. Đặc điểm địa danh ở Bình Chuẩn

Nghiên cứu địa danh ở Bình Chuẩn, là sự kết hợp giữa nghiên cứu tài liệu và thực địa, có nhiều địa danh không được ghi chép trong các sử liệu nhưng lại tồn tại trong dân gian. Các địa danh dân gian này gắn bó mật thiết với đời sống của người dân địa phương, như Miếu Bà, vũng Ông Út Giồng, rừng dong, xóm đòn gánh...; Có địa danh chỉ hình thành trong những giai đoạn nhất định, sau đó tự mất đi như: sở cao su, cây da, cây me, cây chà, cò-mi...; có những địa danh được hình thành theo tính chất sản xuất như ngã ba Bột mỳ;Để nhận diện các đặc điểm địa danh ở Bình Chuẩn, chúng tôi tạm phân loại theo 04 đặc điểm sau: Địa danh chỉ vùng (xứ, xóm, vùng); Địa danh chỉ địa hình (ngã ba, ngã tư, vũng, rừng, gò); Địa danh hành chính (ấp, khu phố, phường); Địa danh chỉ công trình xây dựng (chợ, khu dân cư, cụm công nghiệp).

Trong 37 mục từ với 53 địa danh ở Bình Chuẩn mà chúng tôi khảo cứu từ thế kỷ XIX cho đến nay. Mỗi một đặc điểm, chúng tôi dẫn dụ một vài địa danh tiêu biểu để minh chứng. Cho thấy sự đa dạng, phong phú về địa danh ở Bình Chuẩn và địa danh gắn liền với văn hoá, lịch sử, phản ánh tình hình kinh tế – xã hội địa phương từng giai đoạn.

Bảng 1. Danh mục địa danh xếp theo abc của yếu tố phụ (Lê Thị Huyền, 2022)

1. (ấp) Bình Hoà	19. (khu dân cư) PVD	37. (ngã tư) Bót Nhà Thor
2. (ấp) Bình Quới	20. (khu dân cư) Phú Hồng Thịnh	38. (ngã tư) Chín Đầm
3. (ấp) Bình Phú	21. (khu dân cư) Phú Hồng Khang- Phú Hồng Đạt	39. (ngã tư) chùa Bò Đề
4. (ấp) Bình Phước	22. (khu dân cư) Thái Bình Dương	40. (ngã tư) miếu Ông Cù
5. (ấp) Khánh Lộc	23. (khu dân cư) Trung Úy	41. (nghĩa trang) Bà Trà
6. (ấp) Khánh Long	24. (khu dân cư) Trường Sơn	42. (phường) Bình Chuẩn
7. (bót) Bình Chuẩn	25. (khu phố) Bình Quới	43. (sở) Cao su
8. (bót) Nhà Thor	26. (khu phố) Bình Quới A	44. (rừng) Cò-mi
9. (chợ) Bình Chuẩn 1	27. (khu phố) Bình Quới B	45. (rừng) Cây da
10. (chợ) Bình Chuẩn 2	28. (khu phố) Bình Phú	46. (rừng) Cây chà
11. (Chợ) Hải Mỹ	29. (khu phố) Bình Phước	47. (rừng) Dong
12. (chợ) Phú Phong	30. (khu phố) Bình Phước A	48. (rừng) Miếu Bà
13. (cụm công nghiệp) Bình Chuẩn	31. (khu phố) Bình Phước B	49. (vùng) Trường Thành
14. (gò) Bình Chuẩn	32. (khu vực công ty) Hải Mỹ	50. (vũng) Ông Út Giồng
15. (gò) cây me	33. (ngã ba) Bột mỳ	51. (vũng) Tây rừng Dong
16. (giáo xứ) Bà Trà	34. (ngã ba) Hải Mỹ	52. (xóm) Đòn Gánh
17. (khu dân cư) Lê Phong	35. (ngã ba) miếu Hoa Sen	53. (xứ) Bà Trà
18. (khu dân cư) Lê Thị Trung	36. (ngã ba) Việt-Hsing	

Cách thức đặt tên của các địa danh của phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương theo các phương thức: 1) Phương thức tự tạo gồm: Dựa vào các đặc điểm của chính bản thân đối tượng để đặt tên như rừng cây da, rừng cây chà, gò cây me....dựa vào tính chất của khu vực để đặt tên như ngã ba bột mỳ, ngã ba miếu hoa sen, ngã ba chùa Bò Đề; dựa vào sự vật, yếu tố có quan hệ chặt chẽ với đối tượng để gọi như: xứ Bà Trà, khu dân cư Thái Bình Dương; gọi theo tên người: Lê Thị Trung, ông Út Giồng, Chín Đầm; Gọi theo địa danh hành chính như gò Bình Chuẩn, chợ Bình Chuẩn 1, chợ

Bình Chuẩn 2, cụm công nghiệp Bình Chuẩn...2) Phương thức chuyển đổi: Là phương thức chuyển một địa danh thành một hoặc nhiều địa danh khác như Hải Mỹ => chợ Hải Mỹ, ngã ba Hải Mỹ. Hai hình thức chuyển đổi chủ yếu trong địa danh như: ấp Bình Quới, ấp Bình Phước => khu phố Bình Quới, khu phố Bình Phước; 3) Phương thức ghép: ghép tên nước sở tại và tên công ty như Việt-Hsing; 4) Phương thức viết tắt: viết tắt tên chức vụ của một người để gọi tên địa danh như Cò-mi.

*** *Địa danh chỉ vùng (xứ, xóm, vùng, sở...)***

Địa danh chỉ vùng ở Bình Chuẩn đa số được hình thành trước năm 1954, với tính chất chỉ vùng, khu vực phản ánh đời sống văn hoá và tính chất sản xuất của người dân Bình Chuẩn. Địa danh Xóm đôn gánh hình thành ở thời kỳ Pháp thuộc, chuyên sản xuất đòn gánh cung cấp cho người dân địa phương và các vùng lân cận. Xóm đôn gánh hiện nay là khu vực đường Lê Thị Trung, thuộc khu phố Bình Phước A, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Hiện nay, nơi này không còn làm đòn gánh, nhưng người dân địa phương lớn tuổi, họ vẫn gọi là xóm đôn gánh, để chỉ khu vực giáp ranh giữa phường Bình Chuẩn và phường Thuận Giao.

Xứ Bà Trà Bà Trà là một nhân vật lịch sử dòng dõi quân Tây Sơn, sau khi Tây Sơn thua Nguyễn Ánh, bà phải trốn tránh vào khu vực Bình Chuẩn, Tân Phước Khánh ngày nay để sinh sống. Tại đây, bà mở ra trường phái võ thuật nổi tiếng là võ Tân Khánh Bà Trà. Vùng đất đó sau này có tên là vùng Bà Trà, bao gồm cả Bình Chuẩn và Tân Phước Khánh. Xứ Bà Trà được hình thành vào khoảng thế kỷ 19, nơi này ngày xưa là rừng rậm, hoang vu, là nơi xuất phát võ Tân Khánh Bà Trà nổi tiếng. Chính vì vậy, một vùng rộng lớn là Bình Chuẩn và Tân Phước Khánh được gọi là xứ Bà Trà. Hiện nay, xứ Bà Trà thuộc phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Giáo xứ Bà Trà – họ đạo Bà Trà được hình thành, cùng với việc xây dựng nhà thờ Bà Trà vào năm 1941, do cha Robert Keller, một linh mục thuộc hội thừa sai Ballê phụ trách. Giáo xứ Bà Trà hình thành nhằm phục vụ cho một số con em giáo dân, làm việc tại các đồn điền cao su của Pháp trong vùng. Vào năm 1965, họ đạo Bà Trà trực thuộc Giáo xứ chánh toà Phú Cường. Hiện nay, trung tâm của giáo xứ Bà Trà là ở phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương, phục vụ cho giáo dân là dân địa phương và công nhân phường Bình Chuẩn, phường An Phú và phường Tân Phước Khánh (thị xã Tân Uyên).

Sở Cao Su nghĩa là nơi, vùng trồng cao su. Trước đây, có một vườn cây cao su chừng chục ha ở khu vực này. Đây chỉ là một sở cao su loại nhỏ so với SIPH hay TERRE ROUGE ở phía bắc tỉnh Thủ Dầu Một. Đến những năm 1980 nơi đây vẫn còn tổ chức cạo mủ cao su. Sau này công nghiệp và đô thị hóa, đất đai có giá, chủ cũ đã giải thể vườn cây cao su đưa đất đai vào kinh doanh. Vùng Thủ Dầu Một xưa là nơi trồng nhiều cây cao su ở khu vực Nam Bộ. Tại các sở cao su đã hình thành tầng lớp công nhân với số lượng đông đảo, đến 3 vạn người toàn tỉnh, chiếm 1/3 số lượng công nhân cao su cả nước. Sở Cao su trước đây thuộc làng Bình Chuẩn, huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Nay là khu phố Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

*** Địa danh chỉ địa hình (ngã ba, ngã tư, vũng, rừng, gò)**

Địa danh chỉ địa hình ở Bình Chuẩn được hình thành nhiều nhất ở Bình Chuẩn từ thế kỷ XIX cho đến nay, là tên gọi các ngã ba, ngã tư, vũng, rừng, gò....cho thấy Bình Chuẩn là vùng gò, đồi nhiều tên cây, tên vũng, tên rừng. Các địa danh này gắn liền với 2 cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ của nhân dân Bình Chuẩn.

Rừng Cò-mi là khu rừng lớn chạy dài qua các xã Bình Hoà, Bình Chuẩn, An Phú và Thuận Giao, Tân Phước Khánh (thị xã Tân Uyên). Một góc rừng này, có nhà của ông thư ký làm việc cho Pháp, tên là Phạm Văn Mân, tên rừng được đặt theo tên chức vụ của ông là commis (thầy ký, thư ký), viết tắt là Cò-mi. Rừng Cò-mi là nơi hoạt động cách mạng của Bình Chuẩn trong 2 cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ. Rừng Cò-mi thuộc khu vực Bình Chuẩn, vào năm 1962-1963 bị chính quyền Việt Nam Cộng hoà tàn phá, san ủi. Với lí do: “Cò-mi còn thì Sài Gòn mất”, chứng tỏ tầm quan trọng của rừng Cò-mi đối với cách mạng. *Rừng Cò-mi* hình thành trong thời kỳ Pháp thuộc, nay là khu phố Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Rừng cây Da, được hình thành ở thế kỷ 19, hiện nay là phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Trước đây, khu vực Bình Chuẩn là vùng đất rộng, dân cư còn thưa thớt. Mỗi khu vực thường có một cây lớn đặc trưng, như cây da, cây gỗ, cây me, cây sanh, cây cáme....nên người dân thường lấy tên cây để chỉ vùng. Và trường hợp này cũng vậy, rừng có nhiều cây Da, nên gọi là rừng cây Da, hay khu vực cây Da và được coi như một địa danh của phường Bình Chuẩn. Vào năm 1948, Pháp mở cuộc càn lớn bao vây toàn bộ địa bàn xã, dùng pháo ở Tân Ba bắn vào khu vực cây Da (Lịch sử truyền thống cách mạng xã Bình Chuẩn 1930-1975). Hiện nay, địa danh cây Da không còn nhưng địa danh Rừng cây Da vẫn còn nhiều người biết đến.

Ngã tư Chín Đăm là điểm giao nhau giữa 3 xã Thuận Giao, An Phú và Bình Chuẩn, và là điểm để nối liền với các trục đường chính. Hiện nay ngã ba giao nhau giữa đường Lê Thị Trung (phường Bình Chuẩn) và đường Thuận An Hoà (phường Thuận Giao). Trước đây, ngã tư này là đất của ông Chín Đăm, (ông là phú hộ giàu có của làng Bình Chuẩn) nên được gọi là ngã tư Chín Đăm. Ngã tư Chín Đăm không chỉ là địa danh nổi tiếng của khu vực Bình Chuẩn, An Phú, Thuận Giao xưa, mà còn là nơi ghi dấu nhiều trận đánh của nhân dân Bình Chuẩn trong thời kỳ chống Mỹ. Hiện nay, ngã tư Chín Đăm thuộc khu phố Bình Phước A, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Vũng tây rừng Dong hình thành vào thời kỳ Pháp thuộc, có vị trí tại làng Bình Chuẩn, nay là ấp Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Vũng tây rừng Dong là vũng nước lớn, rộng khoảng 57 mẫu đất, nằm trong rừng Dong, nên gọi là Vũng tây rừng Dong. Nước ở Vũng là nước ngọt, trong xanh, là nơi tưới tiêu cho cây trồng, hoa màu, lương thực. Thời gian ra đời cụ thể của Vũng tây rừng Dong không ai nhớ rõ, chỉ biết là đời ông, bà (của ông Trương Văn Sáu, 74 tuổi, người phường Bình Chuẩn) đã hình thành ở khu vực này. Đến nay, Vũng tây rừng Tây không còn tồn tại. Vì sau giải phóng (1975) bị lấp để làm nhà ở.

Vũng ông Út Giống hình thành vào thời kỳ Pháp thuộc, có vị trí ở làng Bình Chuẩn. Nay là khu vực đường Lê Thị Trung, khu phố Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Vũng ông Út Giống là vũng nước lớn, phần lớn thuộc khu đất nhà ông Út Giống, nên được gọi là Vũng ông Út Giống. Vũng được tưới cho hoa màu, lúa của người dân địa phương khu vực xung quanh. Hiện nay, Vũng ông Út Giống không tồn tại, đã bị san lấp để xây nhà ở.

Rừng cây Chàm trước đây thuộc làng Bình Chuẩn, tổng Bình Thiện, huyện Bình An, tỉnh Biên Hoà, nay là phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Rừng cây Chàm là một trong ba căn cứ cách mạng ở làng Bình Chuẩn trong thời kỳ kháng chiến chống Pháp (bao gồm: rừng Bình Phú, còn gọi là Chùa thầy Be; Khu cây Chàm và khu hầm đất Bình Quới). Vào thời kỳ chống Mỹ, rừng cây Chàm là nơi trú ẩn của du kích và bộ đội ta, vì là nơi có nhiều địa đạo. Hiện nay, địa danh không còn.

*** Địa danh hành chính (ấp, khu phố, phường)**

Ấp Bình Quới được hình thành trong thời kỳ kháng chiến chống Pháp, cho đến năm 2011. Sau năm 2011, ấp Bình Quới được tách thành ấp Bình Quới A và ấp Bình Quới B. Trong thời kỳ chống Pháp và chống Mỹ, ấp Bình Quới thuộc xã Bình Chuẩn, huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Năm 1976, ấp Bình Quới, thuộc xã Bình Chuẩn, huyện Thuận An, tỉnh Sông Bé (theo quyết định của Hội đồng chính số 55/1977 QĐ-CP về việc điều chỉnh ranh giới hành chính các đơn vị xã, huyện trên địa bàn tỉnh Sông Bé, nhập 2 huyện Lái Thiêu và Dĩ An thành huyện Thuận An). Năm 1996, ấp Bình Quới thuộc xã Bình Chuẩn, huyện Thuận An, tỉnh Bình Dương (theo kỳ họp Quốc hội lần thứ 10, khoá IX, về việc chia tách tỉnh và điều chỉnh địa giới hành chính). Năm 2011, ấp Bình Quới thuộc phường Bình Chuẩn, thị xã Thuận An, tỉnh Bình Dương (theo Nghị quyết ngày 13 tháng 1 năm 2011, số 04/NQ-CP của Chính phủ, thị xã Thuận An được thành lập với diện tích tự nhiên 84,26km², dân số 382.034 người. Đồng thời chuyển 2 thị trấn Lái Thiêu, An Thạnh và 5 xã Vĩnh Phú, Bình Hòa, Thuận Giao, An Phú, Bình Chuẩn thành 7 phường có tên tương ứng. Thị xã Thuận An gồm 7 phường và 3 xã (Huỳnh Ngọc Đáng, 2020). Ấp Bình Quới nay thuộc địa bàn khu phố Bình Quới A và khu phố Bình Quới B.

Ấp Khánh Lộc được hình thành trong thời kỳ kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ, thuộc xã Bình Chuẩn, huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Nay là phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Ấp Khánh Lộc giáp với rừng Cò-Mi, Là ấp đóng vai trò chủ đạo trong 2 cuộc kháng chiến của nhân dân Bình Chuẩn. Ở đây làm tốt công tác nuôi giấu, che chở bộ đội, đồng thời là cửa ngõ nhằm liên lạc giữa Thuận An Hoà và Chiến khu Đ. Năm 1962, ấp Khánh Lộc và Khánh Long được nâng lên thành xã là xã Khánh Long – còn gọi là xã 57, trực thuộc huyện Lái Thiêu, do đồng chí Lê Văn On làm bí thư. Trong giai đoạn này, về phía chính quyền Việt Nam cộng hoà thì Khánh Lộc vẫn là một ấp của xã Bình Chuẩn. 7/1965 xã Khánh Long (hay xã 57) giải tán và giao lại Khánh Lộc, Khánh Long cho xã Bình Chuẩn, trực thuộc huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Sau Giải phóng 1975, Khánh Lộc không còn thuộc Bình Chuẩn.

Ấp Khánh Long hình thành trong giai đoạn kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ, thuộc xã Bình Chuẩn, huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Nay là phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Ấp Khánh Long đóng vai trò chủ đạo trong 2 cuộc kháng chiến của nhân dân Bình Chuẩn. Ở đây làm tốt công tác nuôi giấu, che chở bộ đội, đồng thời là cửa ngõ nhằm liên lạc giữa Thuận An Hoà và Chiến khu Đ. Năm 1962, ấp Khánh Lộc và Khánh Long được nâng lên thành xã là xã Khánh Long – còn gọi là xã 57, trực thuộc huyện Lái Thiêu, do đồng chí Lê Văn On làm bí thư. Giai đoạn này, về phía chính quyền Việt Nam cộng hoà thì Khánh Long vẫn là một ấp của xã Bình Chuẩn. 7/1965 xã Khánh Long (hay xã 57) giải tán và giao lại Khánh Lộc, Khánh Long cho xã Bình Chuẩn, trực thuộc huyện Châu Thành, tỉnh Thủ Dầu Một. Sau giải phóng, xã Khánh Long không còn thuộc Bình Chuẩn

**** Địa danh chỉ công trình xây dựng (chợ, khu dân cư, cụm công nghiệp)***

Địa danh chỉ công trình xây dựng như là chợ, khu dân cư, cụm công nghiệp... ở Bình Chuẩn đa số hình thành từ sau năm 1975. Và là địa danh có số lượng cao thứ 2, sau địa danh chỉ địa hình. Đặc điểm này, phù hợp với tình hình phát triển của Bình Chuẩn từ cuối thế kỷ XX cho đến nay, đó là hình thành nhiều nhà máy, khu công nghiệp, cụm công nghiệp, khu dân cư, chợ.

Chợ Phú Phong có vị trí tại đường ĐT 743, thuộc khu phố Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương.

Chợ Phú Phong là chợ tự phát, hình thành vào năm 2006, trên địa bàn phường Bình Chuẩn. Nhằm đáp ứng nhu cầu mua sắm cho nhân dân ở địa bàn và các vùng lân cận. Đặc biệt là phục vụ nhu cầu cho công nhân làm việc trong các khu công nghiệp trên địa bàn.

Khu dân cư Trung Úy, trước đây khu dân cư là đất thuộc bìa rừng Cò-mi. Sau này, rừng Cò-mi bị san phẳng, thì vị trí của khu dân cư thuộc Khu phố Bình Phước B, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương hiện nay.

Nguồn gốc của khu dân cư là sau năm 1975, một ông trung uý được điều động từ miền Bắc vào miền Nam công tác, ông mua một khu đất rộng, sau đó phân nền ra bán. Nhiều hộ gia đình đã mua đất cất nhà định cư ở đây, khi dân cư đông đúc hình thành một khu dân cư, gọi là khu dân cư trung uý (gọi theo chức vụ của chủ khu đất). Khu dân cư Trung uý, là một trong những khu dân cư hình thành sớm ở Bình Chuẩn. Khu dân cư Trung uý có nhiều ý nghĩa: người dân từ Miền Bắc di cư vào miền Nam, sinh sống và định cư tại Bình Chuẩn, hình thành các khu dân cư mới, tạo nguồn lao động dồi dào, góp phần phục hồi sản xuất sau chiến tranh.

Hiện nay khu dân cư vẫn tồn tại và ngày càng đông đúc, yên vui.

Chợ Hải Mỹ, có vị trí tại đường Thủ Khoa Huân, khu phố Bình Phú, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Gần ngã tư giao nhau giữa đường Thủ Khoa Huân và cao tốc Mỹ Phước – Tân Vạn. Chợ Hải Mỹ ban đầu cũng là chợ tự phát, khi công ty Hải Mỹ đi vào hoạt động, lượng công nhân ở đây tăng lên, nên tiểu thương

bán rau, trái cây nhằm đáp ứng cho công nhân. Sau này, chợ được xây dựng tập trung, có qui mô, nhưng ít tiêu thương vào buôn bán trong chợ, vì lượng người vào mua ít, vì vậy các kiot trong chợ vắng và tập trung mua, bán ngoài vỉa hè.

Khu dân cư Thái Bình Dương có vị trí tại đường Bình Chuẩn 17, khu phố Bình Phú, phường Bình Chuẩn, thành phố Thuận An, tỉnh Bình Dương. Khu dân cư Thái Bình Dương do công ty TNHH thương mại xây dựng Thái Bình Dương làm chủ đầu tư, là một công ty hoạt động trong lĩnh vực xây dựng nhà ở, các công trình dân dụng, biệt thự, công trình công cộng, cầu đường, bến cảng, san lấp mặt bằng... Công ty Thái Bình Dương ra đời vào năm 2004. Khu dân cư Thái Bình Dương hình thành, tạo nên các cụm dân cư mới, thu hút nguồn nhân lực cho các nhà máy, xí nghiệp trong khu vực.

Để hiểu rõ hơn các đặc điểm loại hình địa danh ở Bình Chuẩn, chúng tôi thống kê loại hình địa danh ở Bình Chuẩn (Bảng 2). Trong 53 địa danh, thì địa danh chỉ địa hình có số lượng nhiều nhất (17/53, tỉ lệ 32,1%), với các yếu tố phụ nổi bật là rừng, gò, ngã ba, ngã tư... Cho thấy Bình Chuẩn xưa là vùng gò đồi, nhiều rừng và không có sông suối. Thứ hai là địa danh chỉ công trình xây dựng (15/53, tỉ lệ 28,3%) với các yếu tố phụ là khu dân cư, chợ, cụm công nghiệp, đã phản ánh đúng hiện trạng phát triển của Bình Chuẩn là vùng công nghiệp, đô thị hoá, phát triển mạnh mẽ vào cuối thế kỷ 20, đầu thế kỷ 21. Thứ ba là địa danh hành chính (13/53, tỉ lệ 24,5%). Thứ tư là địa danh chỉ vùng (8/53, tỉ lệ 15,1%).

Bảng 2. Thống kê đặc điểm loại hình địa danh ở Bình Chuẩn
(Lê Thị Huyền, 2022)

Loại địa danh	Số lượng	Tỉ lệ (%)
Địa danh chỉ vùng (<i>Xứ, xóm, vùng, sở</i>)	8	15,1
Địa danh chỉ địa hình (<i>Ngã ba, ngã tư, vũng, rừng, gò</i>)	17	32,1
Địa danh hành chính (<i>ấp, khu phố, phường</i>)	13	24,5
Địa danh chỉ công trình xây dựng (<i>Chợ, khu dân cư, cụm công nghiệp</i>)	15	28,3
Tổng số	53	100

Qua số liệu thống kê số lượng loại hình địa danh ở Bình Chuẩn, cho thấy địa hình, địa vật, địa lý và địa danh ở phường Bình Chuẩn có mối quan hệ qua lại mật thiết với nhau: các đặc điểm về địa hình, địa vật, địa lý tạo nên địa danh và ngược lại, địa danh phản ánh những đặc trưng của địa hình, địa vật, địa lý đó. Các yếu tố rừng, gò, núi tạo thành các địa danh liên quan: rừng cây da, rừng cây chà, rừng dong, vũng ông Út Giồng...; địa hình của khu vực Bình Chuẩn gắn liền với các công trình tôn giáo, công ty như ngã ba miếu hoa sen, ngã tư miếu Ông Cù, ngã tư chùa Bồ Đề, ngã ba Hải Mỹ, ngã ba Bột mỳ...

Địa danh hành chính ở Bình Chuẩn, phản ánh rõ nét các giai đoạn lịch sử có sự thay đổi, chuyển đổi về địa danh như ấp Bình Quới, ấp Bình Phước => khu phố Bình Quới, khu phố Bình Phước => khu phố Bình Quới A – B, khu phố Bình Phước A, khu phố Bình Phước B...

Việc sử dụng loại ngữ nguyên (thuần Việt, Hán Việt, ghép, viết tắt – Bảng 3) để đặt tên các địa danh ở Bình Chuẩn cho thấy, từ Hán Việt được sử dụng nhiều nhất với 19/37,

tỉ lệ 51,3%; là cách đặt tên cho các đơn vị hành chính ấp, xã, với ý nghĩa tốt đẹp, mong muốn bình an, hạnh phúc. Ngoài ra, các địa danh hình thành sau năm 1975 đều đặt tên Hán Việt, với ý nghĩa phát triển, hưng thịnh và bền vững.

Từ thuần Việt 15/37, tỉ lệ 40,6%; Với tên gọi dân gian, dân dã, chủ yếu dựa vào những sự vật, hiện tượng, con người, loài cây cỏ ở đó để đặt tên như cây da, cây chàm, rừng dong, xóm Đồn gánh, các địa danh này đa số xuất hiện trong thời kỳ kháng chiến chống Pháp, và nhưng ý nghĩa của địa danh khá rõ ràng, kể cả những trường hợp chuyển đổi.

Từ ghép 1/37, tỉ lệ 2,7% là lấy hai tính chất của đối tượng để ghép lại và đặt tên cho địa danh, như ngã ba Việt-Hsing, cách thức này khá hạn chế trong cách đặt địa danh ở Bình Chuẩn.

Từ viết tắt 2/37, tỉ lệ 5,4%, như khu dân cư PVD là tên viết tắt của Phạm Viết Dũng, hay rừng Cò-mi là tên viết tắt của chữ commis nghĩa là thầy ký, thư ký.

Ngoài ra, các địa danh được hình thành trước năm 1975 nhiều nhất với 22/37, tỉ lệ 59,5%; Sau năm 1975 là 12/37, tỉ lệ 32,4%; địa danh hình thành thời nhà Nguyễn 3/37, tỉ lệ 8,1%. Số liệu thống kê này phù hợp với đặc điểm phát triển của Bình Chuẩn, đó là các địa danh hình thành chủ yếu vào thời kỳ kháng chiến chống Pháp và sau giải phóng năm 1975. Vào thế kỷ XIX, Bình Chuẩn là vùng gò, đồi còn ít cư dân sinh sống, địa danh giai đoạn này là các địa danh hành chính (làng, xã); Thời kỳ kháng chiến chống Pháp, nhân dân Bình Chuẩn đã chiến đấu oanh liệt để bảo vệ tác đất cho quê hương, những địa danh hình thành vào giai đoạn này thường là tên rừng, tên gò, tên vũng, ngã ba, ngã tư... Sau năm 1975, các địa danh được hình thành là khu dân cư, khu công nghiệp, chợ...cho thấy sự phát triển về kinh tế-xã hội của Bình Chuẩn.

Bảng 3. Thống kê các loại ngữ nguyên địa danh phường Bình Chuẩn
(Lê Thị Huyền, 2022)

Trong 40 mục từ địa danh, phân loại cho thấy: Cấu tạo ngữ nguyên của mục từ		Tỉ lệ %	Thời điểm xuất hiện của mục từ		Tỉ lệ %
Loại ngữ nguyên	Số lượng		Thời điểm	Số lượng	
Thuần Việt	15	40,6	Thời nhà Nguyễn	3	8,1
Hán Việt	19	51,3	Trước năm 1975	22	59,5
Ghép	1	2,7	Sau năm 1975	12	32,4
Viết tắt	2	5,4			
Tổng số	37	100	Tổng số	37	100

4. Kết luận

Qua khảo sát và nghiên cứu đặc điểm địa danh đã phản ánh tình hình phát triển về kinh tế – xã hội, văn hoá – lịch sử của Bình Chuẩn qua từng giai đoạn. Địa danh ở Bình Chuẩn được hình thành từ thế kỷ XIX cho đến nay, với 04 đặc điểm là địa danh chỉ vùng; Địa danh chỉ địa hình; Địa danh chỉ đơn vị hành chính; Địa danh chỉ công trình xây dựng. Cách thức đặt tên địa danh gắn liền với đời sống lao động sản xuất, hoặc thể hiện tính chất

của vùng, và từ Hán Việt được dùng để đặt tên địa danh nhiều nhất, với ý nghĩa tốt đẹp, phát triển của Bình Chuẩn. Giai đoạn trước năm 1975, địa danh chỉ địa hình (vùng, gò, vũng, ngã ba, ngã tư, rừng) được sử dụng nhiều hơn, bởi giai đoạn đó Bình Chuẩn chưa phát triển, đồng thời còn là vùng ngoại biên với nhiều rừng bụi nhỏ, gò, đồi. Sau năm 1975, địa danh Bình Chuẩn gắn với nhà máy, khu công nghiệp, khu dân cư, chợ... thể hiện sự phát triển về công nghiệp, thu hút lượng cư dân đông đảo đến Bình Chuẩn sinh sống và lập nghiệp. Qua nghiên cứu đặc điểm địa danh của Bình Chuẩn, xét thấy cần gợi ý một số biện pháp nhằm bổ sung thông tin về lịch sử của địa phương cho cán bộ cũng như người dân. Đồng thời, bảo tồn, lưu giữ những địa danh có giá trị về văn hoá-lịch sử như sau:

– Cần phổ biến lịch sử hình thành, phát triển của phường đến cán bộ và người dân phường Bình Chuẩn. Hiện nay, tại địa phương, chủ yếu là người dân nhập cư, họ mới đến đây sinh sống và làm việc. Nên gần như họ không biết về lịch sử vùng đất mà họ đang sinh sống.

– Phổ biến đối với cán bộ của phường về các địa danh cổ, nguồn gốc ra đời của tên khu phố, tên ấp, tên phường, tên sông, tên suối, tên miếu, đình...qua đó, nhằm nâng cao nhận thức và hiểu biết về quá trình hình thành của địa phương.

– Đưa những thông tin về địa danh những giai đoạn trước của địa phương, lồng ghép trong chương trình dạy học trong nhà trường. Bởi các em biết được nguồn gốc của quê hương sẽ có động lực, niềm tự hào về quê hương, đất nước.

– Phường Bình Chuẩn có nhiều địa danh cổ so với các phường lân cận, vì vậy, cần có cách thức để lưu dấu những địa danh đó thành tài liệu cho thế hệ sau. Như nghiên cứu một cách hệ thống và khoa học về địa danh của Bình Chuẩn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Thuận An (2005). *Lịch sử chiến khu Thuận An Hoà 1946-1975*. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Thuận An.
- [2] Ban Chấp hành Đảng bộ xã Bình Chuẩn (1999). *Lịch sử truyền thống cách mạng xã Bình Chuẩn (1930-1975)*. Ban Chấp hành Đảng bộ xã Bình Chuẩn.
- [3] Huỳnh Ngọc Đáng (chủ biên, 2020). *Lái Thiêu – Thuận An đất và người*.
- [4] Lê Trung Hoa (2012). Từ địa phương chí địa hình trong địa danh Nam Bộ. *Tạp chí Ngôn ngữ*, số 4, 32-38.
- [5] Lê Trung Hoa (2004). Nguồn gốc và ý nghĩa một số địa danh ở miền Đông Nam Bộ. *Tạp chí Ngôn ngữ*, số 9, 71-74.
- [6] Lê Trung Hoa (2006). *Địa danh học Việt Nam*. NXB Khoa học Xã hội.
- [7] Nguyễn Đình Tư (2017). *Địa chí hành chính các tỉnh Nam Kỳ thời thuộc Pháp (1859-1954)*. NXB Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh.
- [8] Quốc sử quán triều Nguyễn (2010). *Minh Mệnh chính yếu*. NXB Thuận Hoá.
- [9] Trần Bạch Đằng (chủ biên, 1991). *Địa chí tỉnh Sông Bé*. NXB Tổng hợp Sông Bé
- [10] Trịnh Hoài Đức (1990). *Gia Định thành thông chí*. NXB Giáo dục.